

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEDERLANDEN,

BEEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

DETIENDE EN LAATSTE DEEL.

Z EN AANHANGSEL.

A 8068/13

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1851.

ZANDWERVEN, oudtijds SANDWERVE, geh. in de *Vier-Noorder-Koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. O. van *Hoorn*, kant. en 3 u. N. O. van *Medemblik*, gem. en Z. van *Spanbroek*.

In het midden van eene uitgestrekte veenstreek vindt men hier eene zandstreek, van grof bruin zand, waarvan door de eigenaars vrij wat uitgevoerd wordt naar de omliggende dorpen, die zand noodig hebben en te ver van de duinen wonen, ofschoon het duinzand anders fijner en witter is.

ZANDWERVERSBRAAK (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *PLOMPERSMEERTJE* (HET).

ZANDWETERING (DE), ook de *SANTWETERING* gespeld, beek of waterleiding in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke onder de gem. *Diepenveen*, in de huurs. *Linden*, begint. Zij doorloopt deze, alsmede die van *Wechele*, *Borgel*, *Tjoene*, *Rande*, en zich vervolgens noordwaarts wendende, genoegzaam evenwijdig aan den *IJssel*, de gem. *Olst* en *Wyhe*, tot in *Zwollerkerspel*, alwaar zij zich één uur Z. O. van *Zwolle* in de *Soestwetering* ontlast.

ZANDWIJK, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. W. aan de *Banne-van-Uppel*, N. O. en O. aan de *Banne-van-Uitwijk*, Z. aan *Almkerk*, W. aan de *Banne-van-Doorn*.

Deze voorm. heerl., welke reeds sedert onheugelijke jaren, met die van *Almkerk* vereenigd is, bevat niets dan den *Zandwijken* schepolder en daarin het geh. *Zandwijk*; beslaat, volgens het kadastrer, eene oppervlakte van 161 bund. 26 v. r. 54 v. ell. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Almkerk-en-Emmikhoven*. — De R. K., welke er wonen parochiëren te *Woudrichem*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Almkerk*.

Deze heerl. wordt, even als *Almkerk*, in eigendom bezeten door den Heer A. N. J. *HANEDOES*, te *Woudrichem*.

Het geh. *ZANDWIJK*, oudtijds *SANDWIJK*, door de landlieden meestal *ZAAUWIK* geheeten, ligt 3 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, 2½ u. W. ten N. van *Heusden*, ¼ u. N. van *Almkerk*.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een veld van azuur, met eenen zandlooper, met eenen nachtvlerk van sabel en eenen dagvlerk van zilver.

ZANDWIJK, in oude brieven *SANCTUS VICUS* (*Heiligewijk*) geheeten, voorm. dorp, thans eene b., prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Tiel*, beginnende in de stad *Tiel* en strekkende tot over de *Linge*.

Het is eene wijk of buitenbuurt der stad *Tiel*, ten N. buiten de *Zandwijken* poort, terwijl het gedeelte binnen de stad nog de *Voorstad* genoemd wordt. Het grenst aan *Echteld*, *Ommeren*, *Maurik* en *Zoelen*; en bevat, buiten de stad, eene oppervlakte van 746 bund. 56 v. r. 57 v. ell.; doch waarvan die, welke gelegen zijn tusschen de stad en de eerste wetering (hetgeen genoemd wordt *Binnenbooms*), in de lasten van den polder niet mede betalen. Men telt er 169 h. en 1010 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Vroeger hadden *Burgemeesters* van *ZANDWIJK* getracht, het beheer van dien polder aan zich te trekken; doch in 1566 verzetten de *Geërfd*den zich daartegen, en verklaarden, bij eene acte, dat de *Burgemeesters*, die vroeger treffelijke *Geërfd*den waren, zich de administratie over

de Geërfden hadden aangematigd; dat de toenmalige, hoezeer zij geene landerijen in het geregt hadden liggen, echter zulks ook deden, en dat zij Geërfden daarom hun deden opzeggen alle gezag en bevelen over de Geërfden.

Tijdens ZANDWIJK, even als Tiel, nog onder het gebied van den Hertog van Brabant was, werden, tusschen dezen en OTTO, Graaf van Gelre, de grenzen van ZANDWIJK en de Betuwe door een scheidsloot bepaald.

ZANDWIJK had vroeger zijn eigen bestuur; doch geen regthuis, houdende de regering hare vergaderingen in eene gehuurde kamer in het huis no. 17 in de voorstad van Tiel, onder het regtsgebied van ZANDWIJK. Dit huis, hetwelk omtrent het midden der vorige eeuw voor een regthuis aangekocht werd, is wederom in 1767 verkocht, na welken tijd, volgens eene overeenkomst met de regering van Tiel, het geregt van ZANDWIJK op het stadhuis te Tiel vergaderde. De geregtsplaats is geweest even buiten de Zandwijksche poort, daar thans de herberg de *Roos* gevonden wordt, en het is wel te vermoeden, dat op die plaats vroeger een raadhuis heeft gestaan, hetwelk bij eenen brand, die er meermalen heeft plaats gehad, kan zijn verwoest geworden. In het jaar 1798 wierd ZANDWIJK, in alle opzigten, zoowel in het politieke als het judiciële met Tiel vereenigd en maakt thans daarmede eene gemeente uit.

De parochiekerk van ZANDWIJK heeft gestaan bij de plaats, waar thans nog het kerkhof aanwezig is en waarop een torentje staat, dat echter van veel lateren tijd en waarschijnlijk na het verwoesten van de kerk is gebouwd. Deze kerk stelt men, dat eene van de eerste gestichte is, nadat het Christendom in deze landen was ingevoerd, als zullende in het jaar 695 zijn gebouwd. Zij werd aan ST. VINCENTIUS toegewijd en daarin gesticht eene vikarij ter eere van *God*, de Maagd MARIA en den H. SEBASTIAAN. Waarschijnlijk was het vroeger een Heidensche of Romeinsche tempel. In de kerk waren ook een altaar van ST. VINCENTIUS, een van ST. ANNA en een van ST. ANTONIUS. Deze kerk zoude, volgens HALMA (1), in 1374, door de Waalsche bezetting van Tiel zijn geplunderd, verbrand, en omver gerukt, voorts zouden de steenen daarvan naar elders vervoerd zijn. Doch geheel verwoest kan de kerk op dien tijd nog niet geweest zijn, want in het geregteelijk signaal van ZANDWIJK van 1382 vindt men: *dat de bode haft gezeit, drie Zondagsche geboden gedaan te hebben in de St. Vincentiuskerk tot ZANDWIJK*. Dit nu konde natuurlijk geen plaats gehad hebben, als de kerk geheel vernield geweest ware. Deze kerk dan nu, in welk jaar dan ook, afgebroken zijnde, is niet weder opgebouwd. In eene acte van 1372 wordt van de pastorij op ZANDWIJK gewag gemaakt. Indien daarmede bedoeld is de woning van den Pastoor, zal die waarschijnlijk met de kerk te gelijk mede te gronde gegaan zijn; ten minste is daarvan geen spoor meer te vinden.

Vroeger moet op ZANDWIJK ook een Gasthuis gestaan hebben, want men vindt in 1607 gewag gemaakt van eene vikarij, behoorende tot een altaar in het gasthuis tot ZANDWIJK; doch waar het gestaan heeft en wanneer en hoe het weggeraakt is, daarvan zijn geen blijken voorhanden.

Op eene plaats te ZANDWIJK, genaamd Westerooijen, stond welcer een klooster. Zie WESTEROOIJEN.

1. Tooneel der Vereenigde Nederlanden. D. II bl. 386.

In het jaar 1846 is aldaar een R. K. kerkhof met kapel aangelegd. — Ook staat in deze b., aan den Bandyk, het veerhuis van het gierpontenveer tusschen Tiel en Wamel.

Op het grondgebied van dit dorp stond, in de zestiende eeuw, een molen op of omtrent de plaats, waar tegenwoordig het Israëlitische kerkhof is, waarvan deze streek nog de Molenwerf genoemd wordt.

In 1585 zijn meer dan achttien huizen op den dijk, onder dit d. staande, afgebrand, en in 1592 nog zes en dertig.

Na den strengen winter van 1408 op 1409 viel door het hooge water eene doorbraak in den dijk te Ooy, grenzende aan ZANDWIJK; terwijl in 1411 de dijk op ZANDWIJK bezweek.

ZANDWIJK, voorn. buit. in Zalland, prov. Overijssel, arr., kant. en $5\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Zwolle, gem. en 1 u. Z. van Dalfsen.

Het heerenhuis is voor afbraak en de daartoe behoorende landerijen zijn aan onderscheidene lieden verkocht. Van het huisperceel, groot 7 bund. 11 v. r., is thans eigenaar den bouwman HENDRIK HAVERINK.

ZANDWIJK, hofstede in de Zijpe, prov. Noord-Holland, arr. en 3 u. N. van Alkmaar, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van Schagen, gem. Zijpe-en-Haze-polder, 1 u. N. van Schagerbrug.

ZANDWIJK (DE BANNE-VAN-), pold. in het Land-van-Altena, prov. Noord-Brabant. Zie ZANDWIJKSCHE-POLDER (DE).

ZANDWIJKSCHE-DIJK (DE), dijk aan den Tielerswaard, prov. Gelderland.

Vroeger was deze dijk strekkende tot even boven het huis, genaamd de Groote-Ronduit, en den aldaar aan het buurs. Ooy, gem. Echteld, grenzende Schaadijk, doch in lateren tijd zijn daarvoor, door aanwas, uiterwaarden gekomen, en is, van den ouden loop van de Waal, alleen nog eene strang of kil te zien.

ZANDWIJKSCHE-POLDER (DE) of DE BANNE-VAN-ZANDWIJK, pold. in het Land-van-Altena, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. Heusden, gem. Almkerk-en-Uitwijk; palende N. aan de Zandwijken-kade tegen den Polder-van-Uitwijk; O. aan de Rietkade en den Hodenpijlswaard, alsmede de Dreef van de Altenasche-Hoef, Z. aan het poldertje de Koeweide ten Oosten van den Altenasche-Heuvel, W. aan de vaart langs den Oude-Doorn.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 161 bund. 26 v. r. 34 v. ell., en wordt door den watermolen op den Zevenbansche-boezem, gezamenlijk met het water van de Zevenbannen, op de Bleekkil en vervolgens op den Amer, van het overtollige water ontlast. De watermolen van dezen polder, staande aan en malende op den Zevenbansche-boezem, heeft 26.40 ell. vlugt, zijn waterrad 3.74 ell. middellijn en de breedte der schoepen is 0.42 ell. Daar de watergang van dezen polder naar den molen door den Oude-Uppelsche-polder strekt, zoo wordt het water van den Zandwijken en den Oud-Uppelsche-polder door de beide molens gemeenschappelijk uitgemalen. Aan den zuidoosthoek van dezen pold. ligt, in de zoogenaamde Rietkade, een steenen sluisje, wijd 0.31 ell., voorzien met eene schuif, strekkende om, des vereischt, water uit den Alm in dezen polder te zetten. Het zomerpeil is 1.01 ell. onder A. P. en het maalpeil 0.39 ell. boven A. P. Hij wordt, gezamenlijk met den pold. den Oude-Doorn en Uppel of Oud-Uppel, bestuurd door eenen Polderschout, tevens Secretaris, vijf Heemraden of Leden van het polderbestuur en eenen Waardsman voor iederen polder daarenboven.